

Департамент культури і туризму, національностей та релігій
Чернігівської обласної державної адміністрації

Новгород-Сіверські СТАРОЖИТНОСТІ

Газета Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника
«Слово о полку Ігоревім»

№2 (27) 2026 р.

ДО ІСТОРІЇ НАРОДНОГО ДОМУ В НОВГОРОДІ-СІВЕРСЬКОМУ

Наталія Коврижко
бібліотекарка наукової
бібліотеки музею

Народний дім – загальнодоступний культурно-просвітницький заклад. У таких установах поєднувалися театр, бібліотека-читальня, лекційна діяльність, громадські зібрання та інші форми культурного дозвілля. Народні дома були попередниками відомих тепер будинків культури.

Історія Народного дому в Новгороді-Сіверському нерозривно пов'язана з ширшими суспільними процесами, що відбувалися на теренах Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX століття. Передумовою його появи в місті, стало створення організацій «Піклування про народну тверезість», покликаних протидіяти поширенню пияцтва та його руйнівним соціальним наслідкам. Поштовхом до виникнення цих товариств стало неймовірне зростання темпів виробництва спирту та спиртовмісної продукції. Для боротьби з негативним явищем уряд провів низку реформ, увівши статут від 20 грудня 1894 року «питну монополію» та водночас організувавши по всій країні товариства піклування про народну тверезість. Товариства ставили за мету не лише контроль за дотриманням правил торгівлі алкогольними напоями, а й формування альтернативного культурного та освітнього дозвілля для населення.

Точна дата заснування Новгород-Сіверського повітового товариства наразі невідома. Водночас архівні документи засвідчують, що станом на 1900 рік воно вже функціонувало і провадило активну діяльність. Одним з важливих його досягнень можна вважати створення в 1898 році при повітовому земстві бібліотеки-читальні, фонд якої на початковому етапі налічував 640 томів. Відкриття відбулося 24 жовтня 1899 р. про що свідчить запис в книзі фонду рідкісних видань міської бібліотеки: «Приноситься в дар Новгород-Северской общественной библиотеке в день открытия ея 24 октября 1899 года от Ивана Гавриловича Лакиды».

На початку XX століття головою товариства був повітовий предводитель дворянства князь Василь Голіцин. Посаду діловода обіймав Іван Лакида, а скарбника – Михайло Імшеницький. Упродовж наступних років склад комітету змінювався. Зокрема, в 1916 році його головою був повітовий предводитель дворянства, камер-юнкер Євген Судієнко. Обов'язки скарбника виконував Казимир Малицький, а діловодом знову залишався Іван Лакида.

Важливим етапом у процесі побудови Народного дому стало офіційне листування з губернською владою. 10 серпня 1900 року правління товариства звернулося з проханням дозволити спорудження в місті будівлі для чайної, читальні та народного театру. У зверненні наголошувалося, що будівельні матеріали вже заготовлені, а зволікання з

Закінчення на 2 стор.

КАЛЕНДАР ПАМ'ЯТНИХ ДАТ (липень-вересень)

1 липня – День архітектури України.

15 липня – День Української Державності. День Хрещення Київської Русі-України.

23 серпня – День Державного прапора України.

24 серпня – День Незалежності України.

28 серпня – День вшанування пам'яті страчених і закатованих у полоні.

29 серпня – День пам'яті Захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України.

1 вересня – було створено Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім».

16 вересня – День вигнання нацистських окупантів з Новгорода-Сіверського.

27 вересня – Всесвітній день туризму.

30 вересня – Всеукраїнський день бібліотек.

Закінчення. Початок на 1 стор.

дозволом може унеможливити початок робіт через наближення осінніх холодів. У телеграмі до Чернігівського губернатора князь Голіцин просив якомога швидше надати дозвіл на будівництво. 6 вересня 1900 року губернський архітектор розглянув поданий проєкт і у своєму висновку визнав його задовільним, але наголосив, що він може бути реалізований, з урахуванням незначних зауважень.

Аналіз архівних матеріалів засвідчує, що будівництво Народного дому в Новгороді-Сіверському було результатом цілеспрямованої та наполегливої діяльності правління товариства. Воно було здійснене у відносно короткий термін. На афішах 1903 р. вже зазначено проведення театральних вистав в Народному домі.

Хоча Народний дім поєднував різні форми культурно-просвітницької діяльності, архітектурно-планувальне рішення будівлі свідчить, що його було зведено насамперед для театру, який став центральною складовою діяльності закладу.

Будинок належить до типових споруд, які зводилися за стандартними проєктами. Прямокутний у плані корпус із прибудовою, потиньковані цегляні фасади з мінімальним декоративним оформленням. Аркові та прямокутні вікна, розташовані вздовж фасаду, обрамлені простими лиштвами. На верхній частині фасаду скромний карниз із ритмічним орнаментом – єдиний декоративний акцент будівлі. Планування поєднувало функціональність із прагненням комфорту для відвідувачів. Внутрішній простір театру складався з великого фойє та глядацької зали з балконом і сценою. Кількість місць в народному театрі становила 285. Окрім основних приміщень, передбачалися й невеликі технічні: гардероб, гримерні, а також допоміжні службові кімнати, необхідні для забезпечення повсякденної роботи.

Правління товариства також активно долучалося до організації культурного дозвілля об'єднавши навколо себе небайдужих до театального мистецтва любителів

сцени. Завдяки їхній діяльності відбувалися театральні вечори, що стали важливою частиною культурного життя міста.

Перша відома вистава, організована товариством, відбулася 17 січня 1899 року в залі чайної (ще до побудови театру), де було представлено п'єсу Г.Квітки-Основ'яненка «Шельменко-денщик». У репертуарі аматорського колективу були як твори української драматургії, так і популярні п'єси тогочасного репертуару. На сцені Народного дому ставили вистави «Мартин Боруля», «Пошилися у дурні», «Наталка Полтавка», «Невольник», «Дай серцю волю – заведе в неволю» та інші. Силами членів товариства було поставлено понад 20 вистав. Серед активних учасників театального колективу згадуються Крещикова, Полторацька, М. Бунак, Л. Бунак, Греченок, Корицький, Почко, Чечель та інші. Правління товариства приділяло значну увагу організації народних вечорів, прагнучи зробити театральне мистецтво доступним для широких верств населення. Вартість квитків становила від 5 до 75 копійок, що давало можливість відвідувати театральні заходи різним категоріям мешканців міста.

Новгород-Сіверський має давні театральні традиції. У XIX столітті спектаклі відбувалися в різних приміщеннях міста: у залі громадського зібрання, залі клубу, чайній, будинку Воловика, будинку Вітенберга, а також в літньому театрі міського саду. З побудовою Народного дому культурне життя міста помітно поживалося й набуло нової якості: аматорські та гастрольні спектаклі, літературно-музичні вечори й публічні читання стали важливою складовою міського дозвілля. Народний театр перетворився на осередок громадського спілкування та просвітництва, сприяв формуванню естетичних смаків, розвитку місцевих творчих сил і залученню мешканців Новгорода-Сіверського до загальноєвропейських культурних процесів початку XX століття.

Сенс його життя.

До 145-річчя від дня народження Олексія Коваленка

Ірина Лобачова
завідуюча відділу
давньоруської
літератури

25 травня 1881 року в селі Романкове (нині – у складі міста Кам'янського), в селянській родині народився Олексій Васильович Коваленко – поет, перекладач, колекціонер, лікар-терапевт за фахом.

Шлях хлопця до науки був непростим, адже батько не вважав освіту необхідною для життя, проте майбутнього письменника палко підтримувала мати. Завдяки її допомозі він закінчив двокласне училище, а згодом виявив неабиякий характер у боротьбі за знання. Коли через одну-єдину четвірку на іспитах його не зарахували на безкоштовне навчання до духовної семінарії, юнак не здався. Ні з ким не радячись, наступного дня він поїхав і вступив до Катеринославської фельдшерської школи, склавши всі іспити на «відмінно».

Під час навчання у фельдшерській школі відвідував спектаклі прославленої трупи корифеїв українського театру – М. Кропивницького, П. Саксаганського, М. Садовського, М. Заньковецької, Л. Ліницької.

У 1902 році О.Коваленко закінчив фельдшерську школу, працював у селах і на шахтах Донбасу. Брав участь у революційних подіях 1905 року в Катеринославі. На початку 1905 року повернувся до Кам'янського і влаштувався фельдшером до заводської лікарні. Під час подій першої російської революції він виявив себе як активний громадський діяч: став організатором місцевого товариства «Просвіта», підтримував селянські збори. Через переслідування царської влади навесні 1906 року йому довелося тікати до Києва за чужим паспортом. Переховувався довгий час у селах Катеринославщини й у самому Катеринославі, зокрема в музеї ім. О. Поля.

Олексій Коваленко був знайомий із Дмитром Івановичем Яворницьким. Вчений залучив його до фольклорно-лексикографічної роботи. Він записував фольклорний і лексичний матеріал, зібраний у сільській місцевості, й надсилав Д. Яворницькому, виписував слова з творів С. Васильченка, Л. Українки та інших письменників для «Словника української мови».

О. Коваленко частенько відвідував Дмитра Івановича вдома, зокрема, був у нього 2 травня 1938 року, а 14 травня того ж року, потрапив до в'язниці Дніпродзержинського міськвідділу НКВС. Його звинувачували в участі в контрреволюційній українській націоналістичній повстанській організації, якої насправді не існувало. Під час слідства постало питання про зв'язок із Д. І. Яворницьким. Під тиском допитів він підтвердив, що бував у вченого в музеї та вдома й вони спілкувалися в дусі поваги до всього українського. Зміна керівництва Наркомату внутрішніх справ НКВС та подальший щасливий збіг обставин урятували О. Коваленка. У січні 1939 року його справа була закрита, обвинуваченого звільнили. Збереглося одинадцять листів О. Коваленка до Д.

Яворницького та шість – академіка до лікаря.

Олексій Васильович був істинним патріотом і справжнім гуманістом. Таким його знали й пам'ятали сучасники. Він говорив і писав листи українською, він присвятив себе медицині – любив свою професію, але не з меншою любов'ю він ставився до української літератури.

Першу несміливу спробу власного переспіву «Слова» О. Коваленко здійснив ще у 1908 році. Прагнення служити своєму народу спонукало в 1914 році разом з Марією Грінченко видати неопублікований тоді в Росії переклад «Слова о полку Ігоревім», автором якого був український класик П. Мирний. Книга вийшла невеликим накладом в Києві. Це був вчинок: наперекір забороні й переслідуванням влади займатися популяризацією патріотичної поеми на «малоросійском нареччі».

Величний пам'ятник давньоукраїнської писемності став другим після медицини покликанням О. Коваленка. У 1922 р., глибоко вивчивши «Слово», він почав працювати над власним перекладом. У 1923 р. один із перших варіантів був завершений, але робота не задовольнила Олексія Васильовича. З великим ентузіазмом він майже відразу почав вдосконалювати зроблене, на той час практично не усвідомлюючи, що робота над перекладом стане сенсом його життя. Це було заняття для себе, для душі. Проте з часом його робота отримала високу оцінку знавців і фахівців. Зокрема, переклад було високо оцінено академіком Миколою Гудзієм.

О. Коваленко продовжував удосконалювати переклад, опублікував його лише в 1954 році. У роботі збережено традиції тих українських поетів, що переклали «Слово...», використовуючи арсенал поетичних засобів українських народних пісень і особливо дум (В. Кендзерський, П. Мирний). У той самий час його переклад зіставний з перекладами, у яких поетична фантазія підкріплювалася науковою ерудицією їх авторів (В. Щурат, М. Рильський). У думках шукав матеріал передачі деяких «темних місць» «Слова...». Рік по тому переклад був перевиданий в антології українських перекладів, а в 1960 році в новій редакції окремою книгою зі супровідною статтею. У ній автор виклав свої перекладацькі принципи: «Мій перший переклад був суворо хореїзованим. Коли його було закінчено, я побачив, що гонитва за канонізованою метрикою і точною римою спотворили всю своєрідну красу поеми. Не треба було цього робити. Адже в «Слові» так багато переходів, змін в метриці й так багато відтінків, і саме вони, ці зміни, і додають глибоку своєрідну красу пам'ятнику: то емоційним забарвленням, то несподіванкою ритму, то якимось різким контрастом. Я побачив, що «заштовхнути» «Слово...» в якусь одноманітну форму неможливо, що потрібно не тільки придивлятися, а й прислухатися, «ловити вухом» дух пам'ятника».

Результат тривалої роботи дослідника – переклад «Слова...», який зберігає колорит оригіналу, мелодійність мови, що йде від української народної мови, та який відрізняється різноманітністю в передачі оповідних і ліричних джерел пам'ятки, авторських звернень, фрагментів з пісень Бояна.

Вимогливість автора до самого себе була безмежна: з-під пера лікаря-ентузіаста вийшло близько 30 варіантів перекладу «Слова...».

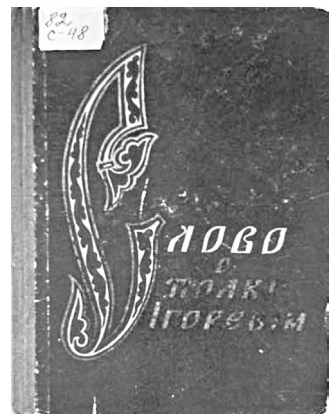
Понад 60 років О. Коваленко присвятив служінню заповітам Гіппократа. З них 38 років він працював над поетичним перекладом історії походження князя Ігоря Святославовича проти половців.

Робота Олексія Васильовича була визнана однією з найвдалиших, а окреме видання 1960 року одразу стало бібліографічною рідкістю (5000 екз.).

В останні роки життя О. Коваленко – член літературного об'єднання «Факел», член Спілки письменників України. Він продовжував займатися літературною творчістю: працював над віршованою поемою «Русалка», складеною за мотивами українського фольклору; його вірші увійшли до літературно-художнього збірника «Заграви над Дніпром».

У квітні 1961 року в О. Коваленка стався інсульт, наслідки якого – параліч правої руки і ноги. Але набагато більшими від фізичних були моральні страждання, адже творча людина була позбавлена можливості творити. 22 листопада 1962 року Олексію Васильовичу не стало. На його могилі встановлено надгробок із сірого граніту у вигляді прямокутної стели зі словами: «Краще бути порубаним, ніж жити у неволі», які перекладач вважав кредом свого життя.

На знак пошани до його праці в 2009 році на будівлі лікарні встановили пам'ятну дошку, а одна з вулиць міста сьогодні носить його ім'я.

Заборонена єврейська література: імперська ревізія 1836-1846 років

Олена Путра
старший науковий співробітник
краєзнавчого відділу

У першій половині XIX ст., коли більшість українських земель перебувала в лещатах Російської імперії, влада взялася за методичне приборкання духовного життя «іногородців». Особливу увагу приділяли єврейській громаді, яка була чисельною та культурно відособленою. Головним інструментом тиску стала цензура.

Тогочасна єврейська література вражала різноманіттям: від канонічних Тори й Талмуду до складної філософії, містичної Кабали та популярних хасидських творів. Проте для російського чиновника ці тексти, написані івритом чи їдишем, залишалися «шифрованою». Саме через мовний бар'єр держава панічно боялася, що за незрозумілими літерами ховається критика самодержавства чи заклики до спротиву.

Щоб взяти ситуацію під контроль, була створена спеціальна єврейська цензура. Книги перевіряли перед друком, вилучали вже наявні «підозрілі» примірники з приватних колекцій та синагог.

Згідно з Сенатським указом від 27 листопада 1836 р., євреям дали рік, щоб добровільно здати всю «незаконну» літературу (друковану без дозволу або ввезену з-за кордону) до місцевих органів влади. Тим, хто зробив це добровільно, обіцяли імунітет від покарання, проте самі книжки підлягали знищенню або передачі до Міністерства внутрішніх справ. Після завершення визначеного терміну правила змінювалися.

Для перевірок влада залучала «надійних рабинів», які були зобов'язані під особисту відповідальність скласти докладні описи всіх наявних книг у громадах у двох примірниках – російською та єврейською мовами. Описи містили повне «досьє» на кожне видання: від назви та друкарні до кількості томів і формату. Реєстри передавали до суду через станових приставів. За знайдену під час обшуку приховану книгу відповідав не лише власник, а й рабин, якому за «фальсифікацію» списків загрожувала суворая кара.

Щоб не перевантажувати пошту та бюрократичний апарат стосами конфіскації, уряд дозволив спрощену процедуру: «шкідливі» книги дозволялося нищити на місці, залишаючи для архіву контрольний примірник.

Обмежувальні заходи залишили помітний слід і на Чернігівщині, зокрема в Новгороді-Сіверському, де збереглися архівні свідчення про масштабні книжкові «ревізії». Але простежувався пасивний опір. За весь рік, відведений указом, влада не отримала жодної добровільно зданої книги.

Коли термін «амністії» сплив, до справи взялася

поліція. У Новгороді-Сіверському перевірку проводив рабин Меєр Биховський під наглядом квартального наглядача Тимоценка. Результат виявився «зразковим»: рабин засвідчив усі перевірені книги як дозволені цензурою та скріпив опис печаткою. Місцеві чиновники поспішили відрепортувати нагору, що виконання наказів у місті успішно завершено, жодної книги для знищення не виявлено.

Однак у Губернському правлінні запідозрили підвох. Виявилося, що раніше той самий Биховський позначав ці ж книги як «недозволені» та ввезені з-за кордону без санкції. Раптова зміна позиції рабина виглядала як відверта маніпуляція. Для встановлення «точної істини» до Новгород-Сіверського терміново відрядили ревізора – глухівського рабина Іллю Гуравського. Його завданням було заново перетрусити бібліотеки в присутності нового городничого Алексєєва. Сумнівну літературу наказали негайно пакувати, опечатувати та відправляти до Чернігова.

Попри вимогу надати «виконавчий рапорт» у найкоротші терміни, справа знову загальмувала до літа 1841 р. Згодом городничий Алексєєв надіслав звіт, намагаючись пояснити історію з книгами, які то з'являлися в списках заборонених, то раптово ставали «законними».

Повторна ревізія відбулася під наглядом городничого та запрошеного глухівського рабина, який оглянув видання і виніс вердикт: хоча офіційних штампів цензури на сторінках немає, самі тексти «схожі на дозволені». Щоб легітимізувати книги, Гуравський особисто завірив кожну власним підписом і печаткою. Для відведення підозри від себе, городничий знайшов зручне пояснення попереднім негативним звітам: помилкова класифікація книг як «заборонених» сталася через плутанину. Мовляв, поки він був у від'їзді, його заступник, квартальний наглядач Тимоценко, просто не розібрався в тонкощах єврейського друку. Проте Міністерство внутрішніх справ у Петербурзі цей «адміністративний вальс» не вразив. У червні 1841 р. з центру надійшов черговий суворий припис: справу в Новгороді-Сіверському не можна вважати завершеною, доки бодай одна сумнівна книга залишається на руках у євреїв. Влада наполягала: усе, що не має штампа або ввезене з-за кордону, підлягає вилученню. Навіть якщо текст здається безпечним, його долю мали вирішувати не на місцях, а в кабінетах міністерства.

Влада шукала формальні ознаки, печатки, підписи, штампи... Натомість єврейські громади володіли фоліантами, які передавалися поколіннями: старі книги з відірваними титульними сторінками або рідкісні іноземні видання, де фізично не могло бути російських цензурних поміток. Рабин пояснював відсутність маркування банальним «фізичним старінням» паперу, що для чиновників звучало як відверта відмовка. Проте фінальне слово глухівського рабина та його печатка на кожному примірнику стали «бюрократичним щитом», який дозволив євреям зберегти свої бібліотеки.

У листопаді 1841 р. терпіння Чернігівського губернського правління увірвалося. До Новгород-

Сіверського земського суду полетіли суворі вимоги: негайно звітувати, куди зникли результати перевірок, призначених ще чотири роки тому. Попри детально прописані інструкції, на місцях система гальмувала. Виявилось, що місцева поліція ще в грудні 1841-го передала рабину списки книг і отримала розписку, але до травня наступного року – жодних новин. У суді не з'явилось ані конфіскованих книг, ані списків схваленої літератури. Тоді губернська влада перейшла на мову ультиматумів. Наприкінці травня 1842 р. правління пригрозило чиновникам статтею 225 Зводу законів за службову недбалість. Ризики зросли і для поліцейських, і для рабина, якому за фальсифікацію описів загрожувала особиста відповідальність. Під таким тиском у грудні 1842 р. рабин Биховський нарешті надав фінальний звіт. Його відповідь була шедевром дипломатичної непокори: він заявив, що особисто перевірів кожну книгу в кожного власника і не знайшов жодного «шкідливого» чи забороненого слова. Усі книги він власноруч підписав і повернув громаді. Щодо відсутності цензурних штампів на багатьох примірниках, Биховський знову аргументував: книги надто старі, а титульні сторінки з дозволами просто втрачені від часу. Поставивши свій підпис під цими «фізично зношеними» текстами, рабин легалізував єврейську книжкову спадщину міста. У травні 1843 р. імперський тиск на єврейську книгу перейшов у більш виснажливу фазу. Тепер одного слова «надійного» рабина про безпечність видання було замало. Усі книги без офіційних штампів мали пройти через сито цензурних комітетів у Києві чи Вільно. Тільки після їхньої санкції книгу повертали власнику, інакше – спалення. Цинізм такого указу полягав у тому, що держава вирішила провести «зачистку» за рахунок самих жертв. Усі витрати на пересилку книг до комітетів і назад поклали на плечі власників. Вибір був коротким: або ти платиш за цензурування власної бібліотеки, або твої книги знищують. Якщо грошей на пошту не було, закон вимагав негайно спалити видання, відправивши до Міністерства контрольний примірник. Губернське правління вимагало результатів, але станом на серпень 1843-го в реєстрах панувала тиша. У грудні Новгород-Сіверська поліція, відчуваючи загрозу для власних крісел, нарешті пояснила причину зволікання: рабини проводили перевірку «дуже повільно». Можливо, така затримка рятувала чиюсь книгу від вогню чи вилучення.

Щоб зняти із себе відповідальність, поліція змусила рабина Меєра Биховського та його помічника Арона Лазовського підписати офіційну «гарантію»: вони зобов'язалися завершити ревізію всього повіту за півтора місяця, беручи на себе всю юридичну відповідальність за можливий «неуспіх». Проте навіть такий адміністративний зашморг не дав скорого результату. Наприкінці року перевірка все ще тривала, а влада отримала чергову обіцянку, що книги відправлять до губернії «з першою поштою». Зрозуміло, що за кожним звітом про «повільну роботу» чи «втрачені титульні сторінки» стояло намагання зберегти культурну ідентичність від імперського багаття.

Навіть під загрозою особистої відповідальності рабин тягнув час. Терміни, визначені в «гарантії», знову були зірвані. Лише в січні 1844 р. Новгород-Сіверська поліція відрапортувала губернському правлінню про завершення ревізії. В результаті багаторічного тиску замість підпільних друкарень чи заколотних маніфестів, влада отримала кілька пакунків зі старими книгами.

Перші 6 примірників надійшли до земського суду 8 січня, а згодом ще 10. Усі вони не мали штампів цензури,

але рабин Меєр Биховський маркував їх як «безпечні». Разом із книгами до канцелярії передали й кошториси на їхню подорож до Києва та назад: 1 руб. 26 коп. сріблом за одну партію та 1 руб. 14 коп. за іншу. Реальний вердикт щодо цих книг з'явився лише за два роки. У лютому 1846 р. Міністерство внутрішніх справ надіслало звіт про результати експертизи, яку проводив Йосиф Зейберлінг – головний цензор єврейських текстів у Києві. Згідно з рапортом: «Бехинот Олам» – богословський трактат визнано цілком благочестивим і безпечним; «Шнаїм Есар Дерашот» – збірка проповідей, попри захист Биховського, перебувала у списках офіційно заборонених; «Бон Урі» – цей примірник цензура навіть не змогла нормально прочитати, бо сторінки були вщент стерті та погризені щурами.

Решта книг із Новгород-Сіверського повіту перебували жалюгідному стані. Одні були «повністю стерті», інші – без титульних аркушів чи фіналу. Окремої уваги заслужив «Махзор» (коло святкових молитов), надісланий у серпні 1844-го. Він виявився «щасливчиком», бо мав старий штамп Віленського комітету від 1834 р., що автоматично знімало всі претензії. Інші ж фрагменти молитвословів були настільки пошкоджені й підклеєні, що Зейберлінг сухо резюмував: вони взагалі «не заслуговують на жодну увагу».

5 липня 1846 р. Київський цензурний комітет поставив крапку в експертизі «новгород-сіверської партії». Цензор Йосиф Зейберлінг у своєму звіті був невблаганним: серед надісланих фоліантів таки виявили тексти з «крамольними думками». До списку неблагонадійних потрапили чотири видання: кабалістичні праці «Корбан Шабат» (Білозерка, 1806) та «Кедушат Леві» (Славута, 1798), а також потертий примірник «Хак Яаков» та «Хак Йосеф», присвячений законом Песаху. Проте найбільший гнів цензора викликала книга «Шаар Гамелех» (1784). Її релігійно-повчальні тексти визнали особливо небезпечними через велику кількість висловлювань, що суперечили імперській політиці.

Доля ще однієї партії з семи книг була не менш драматичною: історичний твір «Цемах Давид» та кабалістичний «Сіах Сеорім» визнали непридатними для читання через «неприйнятний зміст». Інші ж талмудичні праці («Йорам Моше», «Шешлто») просто не змогли перевірити до кінця через значні пошкодження. Зрештою, Комітет постановив повернути весь цей «сумнівний» багаж до Чернігова для подальшої «розправи».

Усвідомивши, що в провінції все ще циркулює «шкідлива» література, влада наказала негайно вигребти всі подібні примірники, що могли залишитися в громаді. Інструкція міністра щодо пошкоджених книг не залишала місця для компромісів: те, що цензура схвалить – повернути власникам (за їхній кошт). Абсурдною стала доля трактату «Бехинот Олам» (1792). Твір визнали «нешкідливим», але він був підшитий в один том із забороненим твором. Через «кримінальний» сусідський зв'язок міністр розпорядився спалити обидві книги.

Фінал багаторічної паперової війни зафіксовано в рапорті Новгород-Сіверської поліції від 4 жовтня 1846 р. Окрім уже вилучених «Корбан Шабат» та «Кедушат Леві», жодних інших заборонених книг у місцевих євреїв не виявлено. Громада, віддавши в руки інквізиторів лише кілька фоліантів, офіційно закрила справу, залишивши імперську цензуру з купою попелу та стосами порожніх звітів.

ВІТАЛІЙ КЕЙДУН: ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ ВІДРОДЖЕННЮ ДУХОВНОЇ СПАДЩИНИ СІВЕРЩИНИ ДО 75-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МАЙСТРА, ЕТНОГРАФА ТА ПОДВИЖНИКА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

75 років тому на мальовничій Сіверській землі, у селі Красний Хутір Новгород-Сіверського району, народився Віталій Олексійович Кейдун – людина, чиє життя стало прикладом беззавітного служіння рідному краю, українській культурі та народним традиціям.

За фахом педагог, Віталій Олексійович упродовж 1976–1989 років працював учителем на Сумщині. Проте поклик серця повернув його до рідного села, де він розгорнув багатогранну культурно-просвітницьку діяльність. Завідуючи сільським клубом, він став ініціатором створення Центру національного та духовного відродження «Сіверське Полісся» – осередку збереження історичної пам'яті та народної культури краю.

У 1994 році Віталій Кейдун закінчив Київський державний інститут культури, а здобуті знання спрямував на розвиток культурного життя Сіверщини. Він став засновником і першим керівником творчого об'єднання «Княжа скарбниця», яке об'єднувало небайдужих до історії та традицій рідного краю людей.

Особливе місце у житті Віталія Олексійовича посідала етнографія. Майже пів століття він присвятив дослідженню традиційної культури Сіверщини, збираючи зразки народної творчості, вивчаючи звичаї та обряди, відшукуючи забуті сторінки культурної спадщини. Найвагомішим його здобутком стало відродження унікальної «кисейної» техніки вишивки, яка завдяки його подвижницькій праці була збережена для наступних поколінь і внесена до обласного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини.

Результатом багаторічних пошуків стала унікальна колекція, що налічує близько 2300 схем старовинної вишивки. На основі цих зразків Майстер створив понад сотню рушників різного призначення – коровайних, великодніх, прикрашальних, божників. У кожному з них відображені багатство народної символіки, глибина традицій і любов до рідної землі.

Талант і наполеглива праця Віталія Кейдуна здобули широке визнання. Він став лауреатом премії імені Василя

Полевика, був відзначений численними дипломами, грамотами та почесними нагородами. Його роботи поповнили приватні колекції у 34 країнах світу, ставши своєрідними послами української культури далеко за межами Батьківщини.

Проте найбільшою цінністю для тих, хто знав Віталія Олексійовича, залишалася його особистість. Щирий, відкритий, доброзичливий, невтомний у своїй праці, він умів захопити інших любов'ю до народного мистецтва, історії та культури Сіверщини. Його діяльність надихала, об'єднувала людей і сприяла відродженню національної самосвідомості.

Сьогодні, вшановуючи 75-річчя від дня народження Віталія Кейдуна, ми згадуємо не лише талановитого майстра й дослідника, а й справжнього подвижника української культури. Його життєвий шлях є яскравим свідченням того, як любов до рідного краю, наполегливість і відданість своїй справі можуть зберегти для нащадків безцінні скарби народної спадщини.

Світла пам'ять про Віталія Олексійовича Кейдуна житиме у його працях, у відроджених традиціях, у вишитих узорах, що несуть крізь час красу і духовну силу Сіверської землі.

ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД СЕЛА БУДА-ВОРОБ'ІВСЬКА

Лариса Бодяко

молодший науковий співробітник
краєзнавчого відділу

(Записано від Олексієнка Юлії, уродженки села
Буда-Вороб'ївська)

Сватання

Зазвичай весільний обряд починався зі сватання. Проте, що дівчину будуть сватати, вона могла не знати. Батьки, дебільшого, самі все ладнали і між собою домовлялися. Існував навіть такий звичай, коли ім'я нареченого дівчині не називали, а сватати по його шапці. Ходили у свати наречений, його старший брат, хрещений батько, дядько. Несли з собою хліб у хустині. Заходячи до хати, зверталися до батьків з традиційними промовками, у яких домінували мисливські мотиви: «...Хаділі-блуділі, лісцю шукалі, а тут найшли!». І клали на стіл свою хлібину. Якщо не до вподоби кандидат, то свати отримували гарбуза. А якщо згодні й батьки, й дівчина, то майбутня наречена різала хліб та запрошувала всіх до столу. Наречений брав свою чарку правою рукою і передавав нареченій теж у праву руку. А вона таким же чином віддавала йому свою. Так вони обмінювалися тричі. Батьки і всі присутні бажали їм щастя.

Наречена збирала подруг на засватання. На цьому дівочому зібранні засватана дівка відрізала окрасець принесеного сватами хліба й кидала його через голову. Яка з подруг першою той окрасець ловила – цій першій і заміж виходити.

Весілля

Гуляли весілля два-три дні, починаючи з п'ятниці. У супроводі декількох дружок наречена в національному українському вбранні ходила по хатах, запрошуючи на весілля. У кожній хаті дівчина не тільки вклонялася, але й ставала на коліна та цілувала руку спочатку господарю, а потім і господині та всім, кого запрошувала. Подружки молододі під час запрошення на весілля співали:

*Що суботка та няделька, як одін день,
Що плакала Аленочка увесь тиждень, гу-у-у!
Та й питалась у матінки, що рабіті?
Ой, що ж моя маті та й початі,
Чи мені подружок позиваті, гу-у-у!
Позивала подружечак та все на вибор,
Попаде да Аленочка у багатий двор, гу-у-у!
Ой, чи в тябє, дєвка Аленочко,
Кам'яноя серденько,
Що вечором сядіш да й не заплачеш,
Батенька не жалуєш, гу-у-у!
Толькі жаль міне русой коси да дявоцькой краси,
Красавання, прібірання, матінка моя,
Нащо міне маладую замуж аддала, гу-у-у!
Ой хаділа та Аленочка по крутой гарє*

Да пабачіла шуку-рибу на бистрай ваде.
Пливі, пливі, шука-риба тіха па ваде.
Прибудь, прибудь, мой батенька, таяпер да міне, гу-у-у!
Да дай міне парядчак беднай сірате.
Німа міне парядчак ні ад кога.
Толькі міне парядчак та й ад Бога, гу-у-у!

Весілля були небагатолюдні. По достатках і стіл весільний. Миски з наїдками – спільні для всіх, усі гості їли з них. На столи подавали холодьонки, борщ, картоплю, рибу, гриби, оселедці. Перед молодятами ставили на стіл дві четвертушки бурякової води, перев'язані червоною ниткою.

Цікавий звичай був у селі на весіллі – «серебщина». Це, коли молода перед тим, як їхати до нового дому, обдаровувала подарунками свій рід і сама одержувала подарунки від них.

Один із самих яскравих елементів весільного обряду – пісні, які були регламентовані для кожного моменту цього дійства. Ось, наприклад, на серебщину співали такі:

Що на горі полин-цвяток зацвітає,
Усю гору кам'яную окращає.
Наташачка у татачка все питає:
– Пусті, пусті, мій татачка, на тую гору.
Я себе з полинь-цвету вяночак сов'ю.
– Нашто табе, дітя моє, той вяночак?
Калі у тябе Іван як цвяточак, гу-у-у!
Під час викупу молодої дружки співали:
Ня заплачуть залагога,
Ня пустім за стол маладога, гу-у-у!

Тільки одержавши від боярина гроші, відступали дівчата. А брат молодої стояв за її спиною з палкою в руці і «продавав кошу». А гості в цей час співали:

Не продавай, брат, сястру
За руб, за чатири, за два залагата,
Гроші як палова, сестра чарнаброва, гу-у-у!

А потім брат сідав на місце нареченого, а молода в цей час сиділа на кожусі, покрита хусткою, і тільки після того, як молодий тричі піднімав хустку, тоді викупляв собі місце.

Перед обрядом дарування старший дружок тричі промовляв: «Атец, маті, благословітя своєму дитяті подаркі раздаті». І тричі батьки відповідали: «Бог благославить». Цікаво, що подарунки роздавала мати молодої, стоячи на запічку. Кожного гостя обдаровували, і цей ритуал супроводжувався піснями.

Ой аддавала маті донечку,
На чужу староначку,
Ой аддавала, приказувала,
Щоб у гості не була, гу-у-у!
А я й не пріду, я й не приєду,
Зозулькою прілячу, гу-у-у!
Прілячу, прілячу, впаду в батенькі в саду,
На зеленом дереві, гу-у-у!
Буду куваті не вимовляті,
Щоб не вгадала маті, гу-у-у!
Ой вийшла маті руту ламаті,
Зозулю проганяті, гу-у-у!
Гиля, зозуля, гиля, лугова,
На зеления луга, гу-у-у!
А я й не зозуля. Я й не лугова,
А я донечка твая, гу-у-у!

Прощання молодої з домом, з батьками виглядало урочисто, навіть дещо драматично. Тричі промовляли дружки: «Отец, маті, благословітя своєю дитяті в дорогу вступаті». Батько й мати стояли біля печі спинами один до одного, при цьому батько – обличчям до порогу, а мати – до хати. Молоді з іконами в руках вклонялися й цілували батьків. Мати обсіпала їх житом, а дружки співали:

Аглядіся, маті, да хто в тябе в хаті!
Будуть дівкі к варотачкам падбегаті.
Ня будіш знать, мой татечка, що скажуть, гу-у-у!

Коли саджали молодих на віз, мати давала доньці свячену воду у глечик у та лила її спочатку на коней, потім назад, через голову, потім направо й наліво. З молододою могла їхати її сестра, двоє хлопців, обов'язково везли «занавескі на покуть».

Батьки молодого зустрічали наречених біля воріт свого дому із хлібом-сіллю, обов'язково проводили коней, що везли юне подружжя, через вогонь. Потім свекруха знімала з молодої вінок і зав'язувала їй на голову хустку. Після першої шлюбної ночі, якщо все було гаразд, то над хатою чи над воротами вивішували червону хустину. Ну, а якщо молода не була «чесною», то вішали відро з мазутом на горі та образу всього роду.

Сніданки

На другий день зранку до молодої їхала рідня у сніданки. Везли її скриню, ще й курку та при цьому співали:

Курочка сакатала, зарежтя міне у юшку,
Пер'ячка майо – у падушку, гу-у-у!
Ми до тябе, Аленачка, єдіма,
Табе снєдаті вязома.
У тябе матінка ня свая,
Табе снєдаті ня дала, гу-у-у!
Вийді, Аленачко, проті нас,
Чи в тябе ліченька як у нас!
Чи в тябе личенько як було!
Чи за ніченьку смянілась, гу-у-у!
Прощай, прощай да Аленачка,
Сестра наша, ой таяпер ми ня твай,
А ти ня наша, гу-у-у!

Гості з боку нареченого рядилися в чудернацький кумедний одяг та дуже весело зустрічали своїх сватів. Другий день весілля пов'язаний також із цікавим обрядом, який називається «запрядини». Для молодої дружини – це випробування її господарських навичок: уміння микати мичку, діжку місити, носити воду на коромислі тощо. А ще в цей день ділили коровай та співали:

Ой, край, дружбонько, каравай,
Своєму родоньку ня давай,
Своєму роду шишечки,
А нам, дружечкам голубци,
Щоб любілі нас молодци, гу-у-у!

Третій день весілля називався «пирого», коли до матері молодої їхали з пирогами, дарунками нові родичі. Молоді дякували батькам за організоване весілля. На цьому святкування закінчувалось, починалось буденне життя.

АНАТОЛІЙ КОЛОШИН – ВІДРОДЖУВАЧ ЧЕРНІГОВО-СІВЕРСЬКОГО РІЗЬБЛЕННЯ ДО 85-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МАЙСТРА

Олена Радченко
заступник з наук

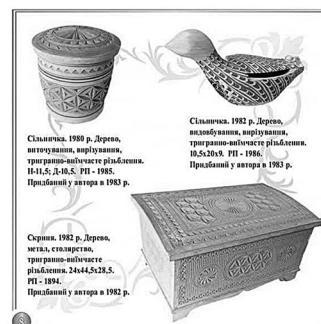
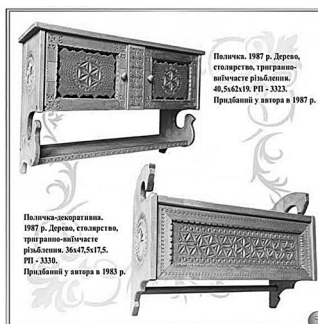
8 червня 2026 року виповнюється 85 років від дня народження Анатолія Івановича Колошина – видатного майстра художнього різьблення по дереву, людини, яка повернула до життя традиції чернігово-сіверського різьблення.

Народився Анатолій Іванович 8 червня 1941 року в Новгороді-Сіверському. Ще з дитячих років захопився різьбою по дереву, відчуючи особливу любов до цього природного матеріалу. Бажання вдосконалювати майстерність привело його до Яворівського художнього ремісничого училища на Львівщині, яке він закінчив у 1961 році. Саме там опанував техніку яворівської різьби, яку тривалий час використовував в оздобленні своїх виробів. У 1970 році Анатолій Колошин повернувся на рідну Новгород-Сіверщину. Працював у сувенірному цеху лісгоспу, а згодом – у Чернігівських майстернях художніх

промислів України. Важливою подією в його творчій біографії стала зустріч у середині 1970-х років з художником Василем Парахіним та мистецтвознавцем Михайлом Селівачовим. Саме під їхнім впливом майстер зацікавився дослідженням і відродженням місцевих традицій народного різьбярства. Результатом цієї кропіткої праці стало справжнє мистецьке відкриття. Уже на початку 1980-х років Анатолій Колошин відродив майже забуте чернігово-сіверське різьблення. Його характерною ознакою є тригранно-виїмчастий орнамент, що поєднує геометричну чіткість форм і багатство декоративних мотивів. Вивчаючи старовинні зразки та використовуючи різноманітні технічні прийоми, майстер не лише відтворив давню традицію, а й надав їй нового розвитку. Упродовж десятиліть Анатолій Іванович створив сотні високохудожніх творів, які стали справжніми взірцями народного мистецтва. Його роботи вирізняються досконалою технікою виконання, глибоким знанням народних традицій та неповторним авторським почерком. Вагомим є й внесок майстра у виховання молодого покоління різьбярів. Під його керівництвом зросло кілька поколінь майстрів, які продовжують розвивати традиції чернігово-сіверського різьблення, створюючи власні оригінальні твори та гідно примножуючи славу українського декоративного мистецтва. Високий професіоналізм і багаторічна праця Анатолія Колошина відзначені численними нагородами та почесними званнями. Він став членом Національної спілки художників України (1983), членом Національної спілки майстрів народного мистецтва України (1991), удостоєний звання «Заслужений майстер народної творчості України» (1996). У тому ж році став президентським стипендіатом. Майстер є лауреатом премії імені Данила Щербаківського (2001), нагороджений відзнакою Міністерства культури і туризму України за збереження народних традицій (2010), лауреатом Чернігівської обласної премії імені Михайла Коцюбинського в галузі декоративно-образотворчого мистецтва (2011) та Народної Шевченківської премії (2018). Анатолій Іванович був учасником багатьох виставок в Україні та за її межами. Його твори зберігаються у фондах Національного музею декоративного мистецтва України, Національного музею народної архітектури та побуту України, Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарновського, Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана, Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім» та в багатьох приватних колекціях.

Усе життя Анатолій Колошин присвятив улюбленій справі – різьбі по дереву. Його творчість стала невід'ємною частиною культурної спадщини Сіверщини та України. Завдяки його подвижницькій праці було збережено і відроджено унікальне чернігово-сіверське різьблення, яке сьогодні є важливою складовою українського народного мистецтва.

85-річний ювілей Анатолія Івановича Колошина – це нагода висловити щиру вдячність Майстрові за його талант, наполегливість, відданість народним традиціям і вагомий внесок у збереження культурної спадщини України. Його життєвий шлях є прикладом служіння мистецтву, рідному краю та українській культурі.

Засновник: Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім»

Свідоцтво про реєстрацію: ЧГ №662-311Р від 9.01.2019 р.

Адреса редакції: 16000, Чернігівська область, м.Новгород-Сіверський, вул. Слобідська, 1

e-mail: slovo@cg.ukrtel.net

Електронна версія на сайті - ns-nslovo.org.ua

Наклад - 200 примірників. **Замовлення №2098**

Друк: ФОП Жилінкова Л.В., Чернігівська обл., м. Мена, вул. Армійська, 23, тел. (099) 033 55 84

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів). За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори).

«Новгород-Сіверські старожитності»

Редакційна колегія:

Олена Матюк, Олена Радченко,
Світлана Дубовець, Ірина Лобачова,
Наталія Андросенко, Наталія Коврижко,
Світлана Приход

Розповсюджується безкоштовно

Редакція газети «Новгород-Сіверські старожитності» запрошує до співпраці краєзнавців, науковців, істориків, літераторів.